

СУЧАСНИЙ СТАН ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ, ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНО- ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ІНСТИТУТІВ: УНІВЕРСАЛЬНИЙ І РЕГІОНАЛЬНИЙ РІВНІ

ХАЧАТУРЯН Тамара Хачатуровна - викладач кафедри міжнародного права і порівняльного правознавства Київського міжнародного університету

В данной статье рассматриваются основные аспекты противодействия международному терроризму на международном и региональном уровнях и анализируются некоторые тенденции развития уголовно-процессуальных институтов зарубежных стран в этих сферах.

Ключові слова: міжнародний тероризм, анти-терористична діяльність, співробітництво держав, протидія тероризму.

Як відомо, починаючи з 30-х років ХХ ст., і досі триває процес пошуку ефективних засобів протидії актам тероризму на міжнародному рівні. Так, це питання вперше було поставлене ще в 1937 році, коли були прийняті дві Конвенції: «Про запобігання тероризму та покарання за нього» та «Про створення міжнародного кримінального суду». Проте обидві Конвенції так і не набули чинності, оскільки не набрали необхідну кількість голосів.

1972 року на підставі резолюції Генеральної Асамблеї ООН було створено Спеціальний комітет по боротьбі з міжнародним тероризмом, який активно працював до 1979 року за трьома основними напрямками:

- вироблення й узгодження правових норм; підготовка міжнародних договорів і конвенцій;
- виявлення та вивчення причин, що породжують тероризм;
- розробка заходів щодо боротьби з тероризмом.

З 1979 по 1998 роки Генеральна Асамблея ООН схвалила одинадцять резолюцій

та одне рішення, якими визначила заходи щодо боротьби з міжнародним тероризмом [21].

Проте, зважаючи на стрімкий розвиток терористичних угруповань і пов'язане з цим збільшення як самих терористичних актів, так і шкоди, яку вони завдають міжнародному співтовариству, проблеми боротьби та протидії цьому явищу і нині досить гостро постають як на міжнародному рівні, так і на рівнях окремих держав. За даними Національного контртерористичного центру США, у 2009 році було вчинено 11 000 терористичних актів у 83 країнах світу, внаслідок яких загинуло понад 15 700 людей [20].

Безсумнівно, значну роль у боротьбі з міжнародним тероризмом відіграє Організація Об'єднаних Націй (далі – ООН), яка ще у 2006 році схвалила Глобальну антитерористичну концепцію. На універсальному рівні було розроблено тринадцять угод і три протоколи, спрямовані проти міжнародного тероризму та певних видів терористичної діяльності. Крім того, від 2001 року діє Антитерористичний комітет ООН [21].

Актуальність цієї теми обґрунтовується й тим, що не так давно, 9 вересня 2010 р., Генеральною Асамблеєю ООН була проведена міжнародна конференція, на якій ООН рішуче засудила всі акти тероризму й одноставно схвалила Резолюцію, в якій закликала до глобального співробітництва та діалогу в боротьбі з міжнародним тероризмом [22].

На наш погляд, означена проблематика не втрачає актуальності й для України. Кримінальний кодекс України від 2001 року містить склад злочину «терористичний акт» (ст. 258). Ця стаття неодноразово переглядалась і доповнювалася. Редакція 2010 року додала ще один склад злочину – «фінансування тероризму (ст. 258-5)». Крім того, КК містить низку статей, які прямо чи опосередковано стосуються боротьби з міжнародним тероризмом [7]. Це ще раз підкреслює той факт, що для України не останнє місце посідає питання протидії злочину тероризму та вдосконалення антитерористичного законодавства.

До того ж, Україна є учасницею деяких міжнародних угод, присвячених боротьбі з тероризмом, а саме: Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом 1977 р. [4], Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму 1997 р. [1], Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом 1998 р. [2], Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму 2005 р. [21]. Україна активно співпрацює в цій сфері з державами-учасницями Антитерористичного центру СНД [17].

Отже, метою цієї статті є аналіз системи міжнародно-правових норм, які характеризують стан протидії тероризму на універсальному та регіональному рівні і визначають тенденції розвитку кримінально-процесуальних інститутів деяких зарубіжних держав у цій сфері.

Серед українських учених, які досліджують дану проблематику, потрібно відокремити праці В.Ф. Антипенка, В.О. Глушкова, В.П. Ємельянова, В.В. Крутова, В.А. Ліпка, С.М. Мохончука та інших учених.

Останнім часом зросла й кількість українських дисертаційних досліджень, присвячених правовому аспекту цієї проблематики. Це, зокрема, праці С.О. Допілки, Ю.А. Іванова, В.Н. Кубальського, Ю.В. Марченка, М.В. Семикіна, Г.П. Фердмана та багатьох інших.

Разом із тим, незважаючи на значний науковий інтерес щодо сутності та змісту тероризму, ця проблематика залишається й досі актуальною і потребує подальших наукових досліджень.

Неодноразові намагання міжнародного співтовариства так і не призвели, на даний момент, до розроблення та прийняття на універсальному рівні єдиної конвенції про боротьбу з тероризмом. Як відомо, міжнародно-правова практика пішла шляхом створення конвенцій щодо боротьби з окремими проявами тероризму [10].

Значним кроком на шляху створення всеохоплюючого конвенційного антитерористичного механізму в сучасному міжнародному праві стало прийняття Міжнародної конвенції про боротьбу з бомбовим тероризмом від 1997р. З її прийняттям налічується чотирнадцять глобальних і регіональних договорів, що стосуються міжнародного тероризму. Крім того, до міжнародно-правової основи боротьби з тероризмом слід зарахувати численні двосторонні й багатосторонні міжнародні угоди про взаємну правову допомогу, включаючи видачу злочинців.

Зростання чисельності актів тероризму в сучасних умовах і все жахливіші наслідки їх здійснення призводять до того, що деякі держави вважають можливим використання будь-яких наявних у їхньому розпорядженні засобів для притягнення до відповідальності винних осіб. Так, наприклад, США залишають за собою право наносити збройні удари по базам терористів на території тих держав, які їх фінансують чи активно підтримують. При цьому США посилаються на право на самооборону [8]. Зазначимо, що Рада Безпеки ООН визнала за США таке право [5].

На міжнародному рівні співробітництво держав у протидії та покаранні міжнародного тероризму тривалий час було пов'язане, передусім, з ідеєю постійно діючого Міжнародного кримінального суду (далі – МКС). Планувалося включити злочин тероризму до Статуту МКС 1998 р., проте його включення до юрисдикції МКС стане насправді можливим лише після конвенційного закріплення на універсальному рівні складу цього злочину. Отже, кримінальна відповідальність за тероризм продовжує реалізовуватись у дійсності лише на національному рівні. Виняткове значення має подальше утвердження щодо тероризму принципу *aut dedere aut iudicare*.

Питання протидії тероризму жваво обговорюється й на регіональному рівні. Так, 26 січня 1977 року в Страсбурзі, під егідою Ради Європи була підписана Конвенція про боротьбу з тероризмом [4]. Наразі при РЄ здійснюється відповідна діяльність у шести пріоритетних напрямках з метою можливої розробки документів або аналізу вже існуючого законодавства. Задля забезпечення реалізації пріоритетних напрямків при Раді Європи було створено декілька спеціальних міжурядових комітетів. Їхні повноваження відображають прагнення Ради Європи знайти рівновагу між боротьбою з тероризмом і дотриманням прав людини. Так, Міжурядовому комітету експертів – CODEXTER – доручено координувати й аналізувати внесок Ради Європи у процес боротьби з тероризмом у правовій площині та, насамперед, у здійсненні пріоритетних напрямків [18].

Як вище зазначалось, на рівні СНД діє Антитерористичний центр, який координує діяльність держав-учасниць СНД у протидії актам тероризму [17].

Одним з небагатьох правомірних та ефективних засобів забезпечення невідворотності відповідальності за тероризм нині є екстрадиція. Майже всі діючі антитерористичні конвенції містять екстрадиційні норми. Іншою підставою для видачі терористів є двосторонні й багатосторонні договори про правову допомогу в кримінальних справах взагалі та про видачу зокрема. У таких договорах досить детально обумовлено процесуальні аспекти видачі. Крім того, у них визначаються випадки, коли держава, до якої звернено вимогу про видачу, може відмовити. Важливим складником інституту екстрадиції нині є питання дотримання прав осіб, які підлягають видачі, відповідно до міжнародних стандартів прав людини.

Згідно з нормами міжнародного права, держави за порушення міжнародно-правових зобов'язань у сфері боротьби з тероризмом повинні нести міжнародну відповідальність. На жаль, міжнародні договори в цій сфері, зазвичай, не містять відповідних положень про відповідальність за їх порушення. Нині підлягають застосуванню загальні норми про міжнародно-правову відповідальність держав, хоча й у цій сфері

виникають певні труднощі, у зв'язку з тим, що інститут міжнародно-правової відповідальності перебуває у стані кодифікації [9].

Серед основних проблем кримінально-процесуального характеру на перший план висувається питання інформаційного забезпечення боротьби з тероризмом, передусім кримінально-процесуальні аспекти міжнародного співробітництва в боротьбі з цим явищем. Оскільки злочинці користуються у власних інтересах юрисдикційною неможливістю для правоохоронних органів діяти через державні кордони з тією самою легкістю, що й вони [11].

У кримінально-процесуальному законодавстві України, на відміну від законодавства інших європейських країн, не міститься детальної кримінально-процесуальної регламентації питань, пов'язаних із міжнародними відносинами [12]. Наприклад, у КПК Франції 1958 р. у Розділі 10 «Правопорушення, вчинені за межами Республіки», передбачена екстериторіальність кримінальної юрисдикції Франції щодо актів тероризму, скоєних за межами цієї країни, окрім того, є окремий Розділ 15 «Переслідування, попереднє слідство і суд над актами тероризму»[6]; у Швейцарії 1981 р. було прийнято Федеральний Закон про міжнародну взаємодопомогу в кримінальних справах¹.

Як зазначає український науковець Н.А. Дрьоміна, примусова юрисдикція може здійснюватися тільки питаною державою (тобто державою, якій направлене міжнародне слідче доручення) згідно з її законодавством, і відповідно дія актів іноземних держав (ордер на обшук, на арешт тощо) не повинна поширюватися на зону територіального суверенітету держави без її згоди[12]. У випадку зі спільними слідчими групами (далі – ССГ) слід говорити про політериторіальну юрисдикцію, коли влада Договірних держав в особі членів ССГ поширюється на території цих держав. Тому ми вважаємо, що виконання будь-яких рішень ССГ, серед них і про арешт, обшук, не повинне пов'язуватися з прийняттям якогось правозастосувального акта Договірною дер-

¹ Ця міждержавна угода повинна передбачати взаємне визнання процесуальних рішень, прийнятих будь-яким членом ССГ.

жавою, на території якої повинна провадитися примусова слідча дія.

Слід зазначити, що історія боротьби зі злочинністю знає випадки, коли створювалися спеціальні міжнародні органи розслідування, але предметом їхнього розслідування були міжнародні злочини (Комісії щодо Югославії 1993 р., Сомалі 1993 р., Руанди 1994 р., Бурунді 1995 р.). Діяльність жодної з цих комісій не привела до очікуваних результатів у сфері переслідування за порушення норм міжнародного гуманітарного права, тому що навіть у випадку вдалого проведення розслідування залишалось нез'ясованим питання використання результатів такого розслідування. На відміну від названих міжнародних слідчих комісій створення ССГ передбачає переслідування як за вчинення звичайних загальнокримінальних злочинів, так і терористичних актів, що мають транснаціональний характер. Діяльність ССГ буде сприяти тому, щоб докази, зібрані такою групою, були допустимими в судочинстві Договірної держави [22].

До того ж, для ефективнішої протидії міжнародному тероризму необхідне також і тісне співробітництво відомств держав, які безпосередньо займаються питаннями протидії тероризму. Так, ще 2003 року при ефективній співпраці спецслужб Російської Федерації (ФСБ), США (ФБР) і Великобританії (Мі-5) була проведена спільна двадцятимісячна операція, що закінчилась арештом громадянина Великобританії Хеманта Лакхані та громадян Малайзії і США за обвинуваченням у пособництві тероризму. Вони намагалися продати в США агенту ФБР під прикриттям російський протизенітний ракетний комплекс «Ігла» [16].

Необхідно також зазначити, що кримінально-процесуальне законодавство більшості зарубіжних держав не зважає на потенційні можливості розвитку інформаційних технологій, які, тим не менш, досить активно використовуються терористичними угрупованнями. Так відомо, що кожне терористичне угруповання має один або декілька власних сайтів в Інтернеті. Інформація, яку вони поширюють, відіграє певну психологічну роль, оскільки слугує як для поширення, так і для залякування, що є одним

з ознак тероризму. І тут одним з важливих прикладів є досвід США, які вже тривалий час ведуть боротьбу з існуванням у мережі екстремістських сайтів. Так, 2004 р. потенційного терориста було виявлено завдяки сайтам і форумам і заарештовано агентами спецслужб США [13].

Розвиток інформаційних технологій є необхідним у розслідуванні багатьох транснаціональних злочинів, зокрема й актів тероризму. І держави вже роблять певні кроки до все активнішого використання інформаційних технологій. Так, цивільно-процесуальне законодавство деяких європейських держав передбачає можливість використання в судочинстві ресурсів Інтернету. Наприклад, фінансовий суд Гамбурга з 2 серпня 1999 року розпочав випробування системи безпаперового судочинства, уперше у ФРН апробується подання позовних заяв і обмін документами електронною поштою через Інтернет [14]. Деякі автори пропонують для співробітництва в цій сфері використовувати наявну вже комп'ютерну мережу захищеного зв'язку Інтерполу[22].

На нашу думку, у кримінально-процесуальному законодавстві України доцільно закріпити положення про можливість дистанційного провадження деяких слідчих дій (допиту, впізнання, очної ставки), детально регламентувавши особливості такого способу тримання доказів.

Нарешті, зважаючи на те, що акти тероризму належать до категорії міжнародних злочинів, потенційно можливою може стати ситуація, за якої Міжнародний кримінальний суд або відповідний Міжнародний трибунал *ad hoc* звернеться до України з вимогою про передачу кримінального переслідування стосовно особи, яка притягується в Україні до кримінальної відповідальності за скоєння терористичного акту. У вітчизняному кримінально-процесуальному законодавстві нині немає положення про пріоритет кримінального переслідування міжнародних кримінальних трибуналів *ad hoc* і Міжнародного кримінального суду.

В актах Організації Об'єднаних Націй з попередження злочинності і поведжен-

ня з правопорушниками зазначається, що нові проблеми у сфері боротьби з транснаціональною злочинністю не можуть бути належно розв'язані урядами, що діють індивідуально чи в межах традиційних форм нерегулярного міжнародного співробітництва у сфері попередження злочинності [19]. Отже, уряди всіх держав повинні поступитися частиною власного суверенітету на користь міжнародного правопорядку.

Таким чином, з урахуванням вищезазначених положень можна дійти висновку про те, що Україні слід активніше використовувати позитивний зарубіжний досвід у сфері боротьби з актами міжнародного тероризму. Крім того, доцільно звернути увагу й на ступінь приведення українського кримінального законодавства у відповідність з її міжнародними зобов'язаннями.

Література

1. Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму від 1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=2&nreg=995_518
2. Міжнародної конвенції про боротьбу з бомбовим тероризмом від 1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_374
3. Міжнародної конвенції про боротьбу з актами ядерного тероризму від 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=2&nreg=995_d68
4. Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом від 1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_331
5. Резолюція РБ ООН № 1373 від 28. 09. 2001р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://un.org/russian/document/scresol/res2001/res1373.htm>
6. Кримінально-процесуальний кодекс Франції від 20.03.1981. [Електронний ресурс]: Code de procédure pénale version consolidée au 8 février 2012. – Режим доступу: <http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006071154>

7. Кримінальний кодекс України від 2001 р. – [За станом на 13. 01. 2011 р.]. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=2341-14>

8. Авраменко О.Г. Для війни чи заради миру? / О.Г. Авраменко // Політика і час. – К., 2006. – № 2.- С.33-39.

9. Иванов Ю.А. Відповідальність за тероризм у міжнародному праві. /Ю. А. Иванов // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. – Випуск 5. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Спілка юристів України. – “Юридична книга”, 2000.– С. 365–373.

10. Иванов Ю.А. До питання про поняття тероризму в міжнародному праві / Ю. А. Иванов // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. – Випуск 7.–К.: Київський університет ім. Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 1998.– С.180–190.

11. Коммюнике Конференции министров стран «восьмерки» по борьбе с транснациональной организованной преступностью, 19-20 октября 1999 г., Москва. – М., 1999.

12. Проблемы вхождения Украины в европейское правовое пространство: Монография / Н.А. Дрёмина, В.Н. Дрёмин, А.А. Делинский, А.К. Вишняков, М.Е. Черкес. – Одесса, 1999. – С. 15.

13. Степанов-Егиянц В.Г. Организационно-правовые меры противодействия терроризму в США. / В. Г. Степанов-Егиянц // Взаимодействие международного и сравнительного уголовного права: Учебное пособие [научный ред. проф. Н. Ф. Кузнецова; отв. Ред. Проф. В. С. Комиссаров] . – М.: Издательский Дом «Городец», 2009. – С. 225 – 252.

14. Цветков С.И. Проблемы международного сотрудничества в борьбе с легализацией преступных доходов / С.И. Цветков // Международное сотрудничество в борьбе с отмыванием доходов, полученных незаконным путем: Материалы «круглого стола», Москва, 25-26 июня 1998 года. – М., 1998.

15. InternationalCo-operation Specialist Training Systems in Sphere of Human Rights

АНОТАЦІЯ

У даній статті розглядаються основні аспекти протидії міжнародному тероризму на міжнародному та регіональному рівнях та аналізуються деякі тенденції розвитку кримінально-процесуальних інститутів зарубіжних держав у цих сферах.

SUMMARY

This article considers the main points of combating international terrorism at the international and regional levels, and analyzes some trends in criminal and judicial institutions of foreign states in these areas.

Standards for the Organs of Criminal Justice and the Penitentiary System // Conference Proceedings: The Role of Higher Education in the Development of Democracy and an Open Society. – Kyiv, 1999. – P. 78 – 79.

16. Агенство федеральних расследований. [Електронний ресурс]: Дайджест/ Ракета к годовщине 11 сентября / Режим доступу: <http://www.flb.ru/info/20176.html>

17. Антитеррористический Центр СНГ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.atcsng.ru/>

18. Борьба с Терроризмом деятельность СЕ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.antiterunity.org/ru/incolab/booklet.php>

19. Десятый конгресс ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.uncjin.org/Documents/congr10/11r.pdf>

20. Доклад Государственного департамента о терроризме в странах мира за 2009 год. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.america.gov/st/peacesec-russian/2010/August/20100806140745x0.6558954.html>

21. ООН борется против терроризма. [Електронний ресурс]: Международные соглашения по борьбе с терроризмом. – Режим доступу:

<http://www.un.org/russian/terrorism/instruments.shtml>

22. Фисенко И.В. Система уголовного преследования за совершение международных преступлений: комиссии по расследованию и международные уголовные суды. [Електронний ресурс] / И. В. Фисенко // Белорусский журнал международного права и международных отношений. – 1998. – № 4. – Режим доступу: <http://www.un.minsk.by/publications/journal4/fisenko.htm>.

ВЕЛЬМИШАНОВНИЙ ОЛЕКСАНДРЕ МАРКОВИЧУ!

Хочу привітати Вас із ювілеєм і побажати благополуччя, подальших успіхів у будь-яких починаннях, щоденних справах, сміливих планах та сподіваннях, і я вдячна долі, що мала щастя працювати з людиною, чий професіоналізм і відданість своїй справі є прикладом для всіх, хто поряд. Міцного Вам здоров'я і гарних учнів.

З повагою Тамара Хачатурян